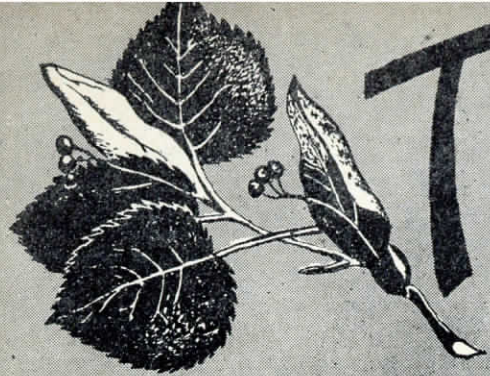

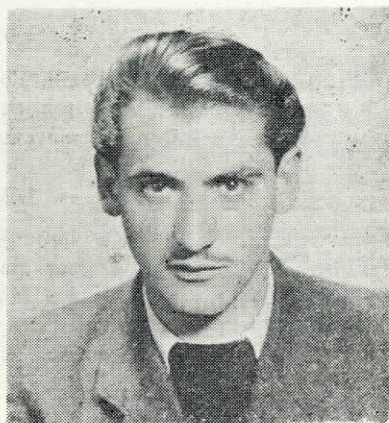
Tabor

1945 - PADLI ZA BOGA, NAROD, DOMOVINO - 1985

FRANCE DEJAK

Pretresljiva zgodba človeka, ki je zrl smrti v oči.

Pred štiridesetimi leti so temni oblaki zasenčili Kočevski Rog. Cvet slovenskega naroda je umiral tam v množičnih grobovih zaradi ran, ki mu jih je zadal zaslepljeni brat v imenu srpa in kladiva. Med redkimi pričami, ki jim je Bog naklonil to milost, da so se iz svojega lastnega groba na čudežen način rešile za pričevanje vsemu svobodnemu svetu, je tudi France Dejak. Ne bi mu prisodil, da ima za seboj že šest križev, ko sem ga našel na njegovem domu vsega nasmejanega in dobre volje. Tja sem namenil svoj korak, da mu zastavim nekaj vprašanj.

Vprašanje: Povejte nam nekaj iz svoje mladosti.

Odgovor: Rodil sem se 20. septembra 1925 v Dolenjih Lazih pri Ribnici na Dolenjskem. Dokaj skromno, toda pošteno smo živeli v naši družini, ki je štela petero otrok. Ko mi je bilo šest let, smo izgubili očeta. Dobra mati, ki je po njegovi smrti prevzela še njegove dolžnosti, nas je s svojim trdim delom preživljala in skrbela za nas. Z materinsko ljubeznijo in dobrimi zgledi nas je pripravljala na življenje in smelo lahko trdim, da se ji je dodobra posrečilo vzgojiti nas v verne in delovne člane človeške družbe, tako da smo bili na „križev pot“ slovenskega naroda, ki je sovpadel z drugo svetovno vojno, kar dobro pripravljeni.

Vprašanje: Kako ste preživljali vojna leta?

Odgovor: Kmalu po italijanski kapitulaciji 8. septembra 1943 sem bil mobiliziran v partizansko vojsko iz katere se mi je posrečilo pobegniti že 1. novembra istega leta, ko smo se mudili v bližini Starega trga na Notranjskem. Po dveh dneh sem srečno prišel domov, kjer sem ostal vse do 4. januarja 1944, dokler nas niso partizani ponovno mobilizirali. To pot so pobrali vse moške od 17. do 50. leta starosti. Samo iz naše vasi nas je bilo 34; največ je bilo med nami vrnjenih internirancev iz italijanskih taborišč, ostali pa so bili partizanski ubežniki. Kmalu po formalnem zaslisanju so nas razposlali po brigadah. Jaz sem bil s skupino, ki je štela kakih 30 ljudi, dodeljen štajerski brigadi, ki se je takrat nahajala v

okolici Mirne peči. V prvem tednu meseca maja 1944 je nemška ofenziva brigado popolnoma razbila. Kakih 20 se nas je rešilo, ko smo se preko reke Krke prebili v Suho Krajino, odkoder se mi je znova posrečilo pobegniti domov. Po tednu dni skrivanja doma sem se z domobransko kolono odpeljal v Ljubljano, kjer sem zaprosil za sprejem k policiji in bil sprejet. Po šesttedenskem tečaju, v katerem smo se seznanili z najosnovnejšim znanjem, ki ga ta služba zahteva, sem bil dodeljen policijski postaji števil. 2 na glavnem kolodvoru v Ljubljani. Na območju te postaje smo patrolirali in urejevali promet. V začetku oktobra sem bil službeno prestavljen v Kočevje in po nekaj mesecih dodeljen policijski postaji v Ribnici, kjer sem ostal vse do 4. maja 1945, ko smo jo z načrtovanim umikom zapustili in odšli proti Velikim Laščam. Navezanost na rojstni kraj ter želja, da stisnem materi roko v slovo preden odidem neznanokam, sta me petega maja pognali za nekaj hipov pod rodni krov, a sem se brž pridružil poslednjim domobrancem, ki so bili na poti v Ljubljano. Odtod smo preko Kranja in Tržiča in nedodelanega ljubelskega tunela brez vsake neprilike prišli na Koroško na Vetrinjsko polje 12. maja 1945, kjer smo ostali dva tedna.

Vprašanje: Kam ste odšli iz Vetrinja?

Odgovor: V nedeljo 27. maja smo dobili povelje, da se naj pripravimo na pot. Vojaška oprema, kake fotografije domačih ali prijateljev in morda kak osebni spomin — to je bilo vse, kar smo imeli, zato smo bili brž nared.

Bili smo sami mladi, stari po kakih dvajset let, ki smo komaj začeli živeti. Toda usojeno nam je bilo, da se nam življenje izteka. Kopic gorja, krvi in trpljenja ter mladih življenj bi tedaj nekdo lahko rešil, če bi nas poslali kamorkoli v svet, samo ne v Jugoslavijo, v roke komunistom, ki so nas razorožene sprejeli z udarci, zaničevanjem, nas sestradali in nato poslali v klavnico. Ker rešitelja ni bilo, smo čašo trpljenja izpili do dna.

Okoli osme ure zjutraj smo bili že vsi na tovrnjakih, ki so stali pri vhodu Vetrinjskega taborišča. Poslavljali smo se od svojcev in prijateljev ter jim zagotavljali, da jim bomo v Italiji uredili taborišče, kjer bomo lahko v malo boljših razmerah preživeli povojno vihro in dočakali dan, ko bomo spet zaživeli kot svobodni ljudje. Motorji tovrnjakov so zabrnili in poslednjič smo si pomahali v slovo. Vem, da so nam zavidali ker smo odhajali na „boljše“, v barake s streho, oni pa so ostali sredi Vetrinjskega polja. Toda bilo je ravno nasprotno. Proti svoji volji smo bili prepeljani v domovino, kjer nas je čakalo trpljenje, zaničevanje in končno smrt od ljudi, ki so iste krvi. Pijani zmage, kot se tolažijo danes, so komunisti dobesedno pobesneli nad nami. Mesec dni po končani drugi svetovni vojni, ko so se drugod po svetu nekdanji sovražniki objemali od veselja in si segali v roke, so nas sestradane, žejne, nage in opljuvane ter brez vsake sodbe zmetali v kraške jame.

V spremstvu angleških vojakov smo drseli po naši lepi Koroški, pre-

ko Dravskega mostu na Podroščico. Tam je bil nekaj pregled in dobili smo povelje, da mora vsak, ki ima morda še kako orožje, to oddati. Naložili so nas na tovorni vlak, vagone skrbno zaprli in nas odpeljali v Jugoslavijo.

Vprašanje: In kaj ste doživeli v „osvobojeni“ domovini?

Odgovor: Na Jesenicah so pobesneli partizani, bili so sami južnjaki, ne Slovenci, odprli vrata vagonov in navalili med nas ter nam pobrali vse vredne stvari, ki smo jih še imeli, kakor ure, verižice in prstane. Po tem res „lepem sprejemu v osvobojeni domovini“ smo se odpeljali v Kranj kamor smo prispeli okoli četrte ure popoldne. Bila je nedelja. Izstopili smo in odkorakali v četverstopih pod vodstvom maščevanja žejnih in sovraštva prežetih slovenskih partizanov čez mesto Kranj v nekdanje nemško taborišče s kakimi 30 lesenimi barakami. Prvo noč smo prenočili na prostem. Zahtevali so, naj se častniki in podčastniki javijo in izstopijo. Nekateri so to res storili, večina pa se je potuhnila. Ko so kasneje gotove prepoznali, so jih strahovito pretepli. Naslednji dan so iskali pripadnike politične policije in specialnega voda, čigar komandant je bil poročnik Hlebec. Slednji je bil med nami v Kranju nekaj dni, pa je sam ne vem kdaj izginil. V pozni jeseni sem potem čital v časopisu, da je bil obsojen na smrt z obešenjem na Kongresnem trgu, v Ljubljani. Do izvršitve obsodbe ni prišlo, ker si je baje dan preje sam prerezal žile v zapestju in skrvavel. Po deželi se je razširil glas, da so ga komunisti raje v zaporu ubili, kot pa da bi ga pripeljali vsega skaženega in pretepenega pred publiko.

Drugi dan bivanja v Kranju so nam odvzeli vse, karkoli smo pač še imeli — razen obleke, menažke in žlice. Hrano smo dobivali enkrat, sem in tja pa tudi dvakrat na dan. Bila je nezadostna; v topli vodi je plaval kak košček krompirja, čebule in zelja, to je bilo vse. Pretepanje je bilo na dnevnem redu, a najhuje v nočnih urah. Sredi noči so nas partizani vrgli iz spanja, morali smo se postaviti v „mirno“, začeli so nas najprej obdajati z najgršimi psovkami, nato pa so nas pretepali, dokler se niso utrudili in odšli. Čez kako uro se je vse spet ponovilo, le drugi, spočiti partizani so prišli. In tako se je vse to ponavljalo noč za nočjo vse do jutra. Če je kak partizan koga prepoznal, ga je odpeljal in le redkokdaj se je kdo vrnil, a je bil pretepen do skrajnosti; najčešče pa nikogar ni bilo več nazaj.

Če se prav spominjam, so nas 1. junija zasliševali. Po dvajset skupaj so nas odpeljali v eno izmed barak. Tam je dobil vsak svojega zasliševalca. Vsak je moral povedati svoje ime, starost, kraj rojstva, koliko časa je bil pri domobrancih ter v katerih borbah je sodeloval. V dvajsetih minutah je bila skupina 20 ljudi končana z zasliševanjem, tako da smo bili vsi zaslišani v enem dnevu. Naslednji dan smo se pa z vlakom odpeljali v št. Vid nad Ljubljano, kamor smo pršli pozno ponoči — po mojem mnenju okoli 11. ure. Natrpali so nas v škofove zavode. Tam nas je bilo tedaj okrog 800. Jaz osebno sem bil zaprt v bivši kapeli. „Dnevni

red“ tu je bil prav tak kot v Kranju. Pretepanje in psovanje. Hrana še slabša; če si našel košček krompirja v topli ali boljše rečeno mlačni vodi, si bil srečen. Iz kapele so nas spuščali na stranišče po deset naenkrat; često je bilo treba čakati po nekaj ur v vrsti. Trpeli smo hudo žejo. Do vode smo prišli le takrat, ko smo šli na stranišče in tudi tedaj le, če je kak uvideven stražar dovolil, da se vode lahko pošteno napijemo.

V noči od šestega na sedmi junij so nas v kapeli postavili v vrsto. Skupina kakih 20 partizanov je prišla v samo kapelo z nalogo, da nas sistematično pretepa. Svoje delo so opravljali s poklicno dovršenostjo. Od časa do časa, so po 20 ujetnikov poklicali na hodnik. Jaz sem prišel s svojo skupino šele okoli 10. ure popoldne 7. junija na vrsto. Vsak od nas je dobil svojega osebnega stražarja-pretepača, ki nas je neusmiljeno pretepal, udarjal, kamorkoli je padlo; po nogah, hrbtu, glavi, rokah; šele ko se je naveličal pretepati so nas temeljito preiskali. Vsak je moral obrniti vse žepe, tako da če je komu uspelo preje skriti kako malenkost, je bil sedaj ob njo. Nekateri pa so se morali popolnoma sleči. Okoli poldne so nas pognali nazaj v kapelo. Popoldne okoli četrte ure so nas odpeljali na železniško postajo in od tam preko Ljubljane proti Dolenjski. Ker je bil most preko Gruberjevega kanala poškodovan, smo morali peš na drugo stran, kjer nas je že čakal tovorni vlak za Kočevje, kamor smo dospeli po počasni vožnji okoli druge ure zjutraj. Ves ta dan nismo dobili ne hrane ne vode. Tu smo v vagonih čakali — lačni, žejni in oropani vsega — do pete ure zjutraj, ko so krvi žejni komunisti odprli vagone in nas napodili iz njih ter nas v četverstopih odgnali proti Marijanišču. Tam smo dobili tudi hrano, ki nikakor ni bila užitna, saj smo jo vkljub lakoti zmetali v posebne zato določene sode. Komunisti so se pa norčevali iz nas in nam zagotavljali, da bo ta hrana podarjena tistim, ki pridejo za nami. Iz česa je bila ta hrana kuhana, je težko reči; imela je okus po neki gnili stvari in v njej je bilo nekaj kislega zelja in precej smrekovih igel.

Okoli sedme ure zjutraj so nas skozi mesto odgnali v Dom slepih. Ljudje, ki smo jih med potjo srečavali, so nekam otožno gledali; lahko bi dejal prijazno. Morda so vedeli ali pa vsaj slutili o naši usodi, da se nam iztekajo poslednje ure.

V Domu slepih so nas natrpali v prvo nadstropje, odkoder so nas po deset vodili v pritličje. Na stopnicah smo morali odvreči vse, karkoli smo še imeli, kajti zagrozili so nam, da bo vsak strogo kaznovan, pri katerem bodo našli najmanjšo stvar. Partizan, ki nas je spremljal, nam je dejal, da nas morajo zvezati, ker se je pri prejšnjem transportu baje dogodilo, da sta dva domobranca zaklala stražarja in nato ušla. Povedal nam je tudi, da bomo odvedeni pred ljudsko sodišče.

Vprašanje: Kdaj in kako so vas zvezali?

Odgovor: Bilo je okoli pol osme ure zjutraj 8. junija. Obrnjen v zid sem moral zavihati rokave vojaške bluže in srajce in nato dati roke na hrbet, katere je potem komunist prekrizal in jih zvezal z golo žico. Da

je delo hitreje in bolje opravil, si je pomagal s kleščami. Levo roko mi je tako trdo zvezal, da je čez kratek čas postala vsa črna in mrtva. Desnica je bila zvezana za spoznanje rahleje. Poleg tega, da je bil že vsak posamič zvezan, so nato zvezali še po dva skupaj nad komolci, pravtako z golo žico. Tako zvezani smo nato čakali eno uro za odhod — n e z n a n o k a m . To čakanje je bilo obupno; mnogim je postalo slabo. Prenekateri se je zgrudil na tla in s tem seveda potegnil za seboj še zvezanega sotrpina. Prosili smo jih vode, prosili smo, naj nam zrahljajo vezi in povežejo bolj človeško, da se bo mogla kri pretakati po žilah, ker sicer ne bomo za nobeno delo več. Odgovor na te prošnje so bile batine in norčevanje, češ da naših rok ne bomo več rabili.

Po enournem čakanju so nas naložili na tovarnjake; po kakih 50 na vsakega. Na tovarnjaku smo morali klečati in skloniti glave v tla. V vsakem kotu je bila straža z brzostrelko in gorjačo. Vozili smo se preko Kočevja, šalke vasi in Željne, od tam pa desno v Kočevski Rog. Med vožnjo so štirje stražarji hodili po naših glavah in nas pretepali. Po polurni vožnji smo prišli na kraj morišča. Odrpli so vrata in nam ukazali, da potisnemo noge naprej tako, da smo sedeli. Partizan je vsakogar od nas potegnil z nekakšnim kavljem naprej in mu odvezel čevlje. Kakih deset metrov stran od tovarnjaka so nas razvezali in nam ukazali, da se slečemo. Večina se je morala sleči do golega, nekateri pa le uniforme. Med vso to ceremonijo pa so nas pretepali z vsemogočimi stvarmi; palicami, noži, puškinimi kopiti itd. Dosledno vsak od nas je krvav; prenekateri pa so imeli po glavah velike odprte rane, prebodeno, oko, odrezano uho in podobno. Od kraja slačenja do jame je bilo kakih 200 metrov. Na tej sicer kratki, a za nas neznansko dolgi poti so nas na vsakem koraku sistematično mučili, tako da so se mnogi onemogli zgrudili na tla. Te so partizani pretepali še na tleh in nekatere napol žive, druge pa že mrtve zmetali v jamo.

Vsak, ki se je po nadčloveških naporih privlekel do jame, je moral tam obstati, morilec pa ga je vprašal, odkod je doma in kako dolgo je bil pri domobrancih. Ko sem prišel jaz na vrsto, mi je morilec dejal, naj ga gledam v oči; po vsej verjetnosti zato, da bi videl, če imam kaj zlatih zob. Kdor jih je imel, so mu le-te izbili iz ust pred ustrelitvijo. Na desni strani jame sem videl ležati na tleh kakih deset domobrancev, katerim so partizani še napol živim izbijali zlate zobe iz ust. Pozneje sem prepoznal te žrtve v jami, ko so jih posamič metali vanjo z razbitimi glavami in razmesarjenimi čeljustmi.

Po poslednjem izpraševanju mi je komunist-morilec dejal, naj naredim počep tik pred jamo. Medtem ko se je on pripravljaj na strel, sem jaz odskočil v jamo. Ustrelil je za menoj in me zadel v levo stegno. Padel sem na človeška trupla in se hitro, še preden je padla druga žrtev, zavalil na kraj jame. „Ali si še živ?“ je nekdo zaklical iznad jame. Ugotovil sem, da sem le malo ranjen. Kakih dvanajst nas je bilo v jami živih z manjšimi ranami, eden pa je imel prestreljen vrat. Ta se je dr-

žal dobro ves dan, toda proti večeru je izkrvavel, zadet od bombe, ki so jih komunisti metali od časa do časa v jamo.

Ves dan sem gledal, kako so umirali domobranci. Tisti dan so jih zmetali v jamo kakih 800. Tisti, ki so bili še živi, so se potegnili k robu jame, klicali svoje drage, molili in govorili: „Oče, odpusti jim, saj ne vedo kaj delajo.“ V tej agoniji so izkrvaveli, utihnili in umrli. Takrat in še danes imam občutek, da se je vsem tem zdela smrt lahka. Brez dvoma si je vsak zaradi prestopnega gorja želel le smrti. V jami sem doživiljal prizore, ki so me ganili do dna, četudi sem bil sam na robu smrti. Bil sem priča smrti treh bratov, katere sem osebno poznal. Drug za drugim so padali v jamo, vsi smrtno zadeti, toda glasno so klicali drug drugega po imenu: Tone — Vinko — Jože, kaj kmalu utihnili — in mirno umrli. Tako sem gledal ves dan umiranje in niti ene same besede maščevanja ali najmanjše kletvine nisem slišal. Iz ust umirajočih je prihajala le molitev in beseda **odpuščanja**.

Tako je umirala slovenska vojska tistega lepega sončnega dne 8. junija 1945, v jami Kočevskega Roga, ki je bila kakih 20 metrov globoka in prav toliko široka v dnu, navzgor pa se je zoževala v odprtino, ki je bila le kakih sedem metrov široka.

Vprašanje: Kdaj in kako ste se rešili teh peklenških grozot

Odgovor: Iz jame sem se rešil okoli polnoči, četudi je bila še zastražena, toda stražarji so bili oddaljeni od nje kakih 30 metrov. Povzpevši se na vrh, sem ugledal kakih 15—20 partizanov, stoječih okoli velikega ognja. Previdno sem se začel oddaljevati od jame, toda vkljub vsej pažnji je počila pod nogami suha veja, s čemer sem opozoril stražarje. Toda na to niso polagali nobene pozornosti, verjetno misleč, da je kaka žival; saj je bil ta kraj v velikem nepreglednem gozdu. Videli niso ničesar, ker je bila velika tema, ogenj pa jim je itak slepil vid. V zaupanju na božjo pomoč sem s povečano pazljivostjo počasi odhajal od kraja nepopisnih grozot. Taval sem vso noč. Jutranja rosa mi je tešila žejo in hladila rane, kajti vode ni bilo nikjer. Toda „naužil“ sem se novih moči. Začel sem ugotavljati, kje in kako sem ranjen. Obstreljen sem bil k sreči samo v levo stegno preko mišice, na glavi sem imel nekaj večjih ran in eno na stopalu noge, kar me je pri hoji zelo oviralo. Na hrbtu sem čutil velike bolečine in šele doma sem ugotovil da sem bil tako pretepen, da so se sledovi palic poznali na hrbtu še nekaj tednov. Za pot od jame do doma, ki je približno 25 km dolga, sem potreboval dve noči in en dan. Srečno sem došel pod rodni krov, kjer sem ob skrbni negi matere, ki mi je lečila rane, nosila hrano in dajala zavetišče v skrivališču, četudi je samo sebe s tem izpostavila smrtni nevarnosti, prišel spet k sebi in si opomogel. Dolge štiri mesece je vzelo, da sem postal spet — človek in za karkoli sposoben. Vse rane so se mi nekam hitro zacelile, toda rana na nogi je potrebovala materine nežne nege, ker je bila verjetno okužena in zaradi tega dolgo časa vsa gnojna. Ker na zdravnika niti misliti nisem

smel, sem zaupal dobri materi, ki mi je v svoji materinski ljubezni nudila vso pomoč, da sem znova zaživel.

Sčasoma je postalo skrivanje doma vedno bolj nevarno. Zaradi nešteti preiskav doma in tihega šušljanja o mojem begu iz jame v Kočevskem Rogu sem moral večkrat menjati skrivališča. Tekom treh let mojega ilegalnega življenja v domovini sem obšel marsikateri hrib v Sloveniji.

Vprašanje: Ste kdaj mislili na beg v tujino, v svobodo...?

Odgovor: Vsa ta dolga leta sem mislil na to; samo vsi poskusi so se izjalovili. Slednjič se mi je 22. maja 1948 posrečilo, da sem prestopil jugoslovansko-avstrijsko mejo, postal svoboden človek v deželi pod Triglavom, četudi onstran Karavank.

Vprašanje: Ali imate ob koncu vašega križevega pota še kaj povedati?

Odgovor: Da. Svojim sotrpinom bi rad povedal, kako silno rad bi jih za 40. obletnico obiskal; pa ne samo tiste v Kočevskem Rogu, ampak vsepovsod, kjerkoli leže v Sloveniji. Povedal bi jim, kako so morilci skrivali svoj zločin, ker so se jih bali in se jih še boje. Zato so morilci skrbno zakrili vse te množične grobove in jih podminirali, da so se še skale zrušile na izmučena trupla. Z gotovostjo vem, da ste mnogi v jami umrli grozne smrti šele po nekaj dneh trpljenja, mnogi od žeje, kajti lakote ni nihče več občutil. Vode, le požirek vode, samo te ste si želeli umirajoči, in smrt bi bila lažja. Vaš grob, dragi slovenski domobranci, so morilci zravnali in ga zasadili z divjim drevjem misleč, da je s tem njihov zločin za vedno izbrisan in pozabljen. Toda ušteli so se. Mi, ki smo tedaj ostali živi v še svežem grobu, mi ki smo do gležnjev brodili po vaši krvi, mi ki smo stopali po vaših zmaličenih truplih, smo sveto obljubili: če se rešimo iz njega, bomo slovenskemu narodu in vsemu svetu do zadnjega diha pripovedovali, kako so umirali slovenski domobranci in kdo so bili njihovi morilci.

Iz vsakega morišča se je kdo rešil. Zato danes po 40 letih ta zločin ni več skrivnost tudi v Sloveniji. Sinovi in hčere komunistov sprašujejo svoje očete o Teharjih, škofji Loki, št. Vidu, o Hrastniku, Kočevskem Rogu in še nešteti drugih krajih, naj jim povedo resnico; sprašujejo jih, zakaj... in čemu... so morili svoje brate že po končani vojni? In vprašanj še ni konec; so se šele pričela! Morilci zločina ne zanikajo več, kajti laž ima kratke noge. Z izgovori si lajšajo vest; toda olajšanja ni in ni!

GROBOVI TULIJO...! Da, grobovi v Kočevju tulijo že 40 let in bodo tulili vse dotlej, dokler ne bo poslednja kost položena v posvečeno zemljo, kamor bodo lahko naši zanamci hodili prižigat lučke in polagat cvetje v spomin na vse tiste, ki so dali svoja mlada življenja za Boga — Narod — Domovino.

Vprašanje: Kdaj bo do tega prišlo, je v božjih rokah, zakaj „božji mlini meljejo počasi...“ Ni besed, s katerimi bi se lahko zahvalil, da ste mi znova povedali svojo žalostno in trpljenja polno zgodbo iz tistih dni, ko

sta srp in kladivo preslepila lastnega brata, da je storil ta neodpustljivi zločin. Zdi se mi, da vam še nekaj leži na srcu. Z besedo na dan!

Odgovor: Ker mi je Bog naklonil rešiti se iz množičnega groba, da lahko še danes po 40 letih kot svoboden človek pričam pred vsem svetom o barbarskem početju brata, komunista-morilca, se je taisti kruto maščeval nad mojimi sorodniki, predvsem pa nad ubogo, neobgljeno mamo. Petkrat so jo zaprli in bila je izpostavljena šikanam in dožgotrajnemu zasilševanju. Leta 1950, torej pet let po končani vojni, ko je sovražstvo med nekdanjimi nasprotniki že domala povsod zamrlo, ko so med njimi začele kliti nove prijateljske vezi, je bila moja mama ponovno poklicana pred ljudsko sodišče in obsojena na triletno zaporno kazen. Njena krivda je bila v tem, da me je v svoji materinski ljubezni skrivala pred komunistično oblastjo, da me je zdravila in hranila ter me ni prijavila oblastem, ter tako prav gotovo rešila — svojega sina — neizbežne smrti. Zaradi težke bolezni, ki si jo je nakopala v zaporu, je močno opešala; saj je tehtala komaj 37 kg, nekaj manj kot 82 funtov. Vsled tega je bila po 22 mesecih pomiloščena in izpuščena na prostost. Iz vsega srca sem hvaležen Bogu, da ji je dal doživeti dan, dan srečnega svidenja po dolgotrajnem trpljenju in zapostavljanju, s svojimi najdražjimi — pod svobodnim soncem Severne Amerike, preden se je za vedno poslovila od nas in se preselila v Večnost. Mnogim slovenskim materam — mučenicam to ni bilo dano; presedale so dolga leta v zaporih, ali pa so celo omagale v njih pod težo valptovega biča, ki je padel po njih v imenu srpa in kladiva.

Ljuba mama, sladko spavaj v zemlji domači in vedi, da se te sin, ki si mu reševala življenje, v globoki hvaležnosti spominja sleherni dan.

Stane Pleško

STRNIMO VRSTE!

(Govor na Orlovem vrhu, Cleveland, Ohio, 16. 6. 1985)

Spoštovani gostje, dragi rojaki!

V čast mi je, da smem govoriti prav za 40-letnico naše narodne tragedije. Večkrat sem bil že tu, a letošnja proslava ima še poseben pomen. Štirideset let je v življenju naroda dolga doba, še daljša so ta leta za tiste, ki se trudimo ohraniti vsebino in resnico tistih krvavih dni. Vsak dan je imel svojo bolečino, svojo žalost, tudi kri... morda prav malo skritega upanja za tiste, ki se nismo nikoli podali... le sonca za prodane bataljone tedaj ni bilo.

Včeraj je bilo 40 let, odkar smo sestradani, pretepeni in opljuvani hodili zadnji marš od Škofje Loke do št. Vida in bili pahnjeni v kot vrta, ker v Zavodih za nas ni bilo več prostora. Zvedel sem, da je bilo tisti dan v